

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано стан проблеми у практиці роботи загальноосвітньої школи, визначені можливі напрями її реалізації для розумового розвитку молодших школярів. Розглядаються особливості розумового розвитку дітей молодшого шкільного віку та їх врахування в організації навчальної діяльності.

Ключові слова: індивідуальні та групові форми навчальної діяльності, інтелектуальний розвиток особистості, молодші школярі, розвивальне навчання.

Проблема розвиваючого навчання ґрунтовно висвітлена в педагогічній літературі, де його визначають одним із видів навчання, що характеризується спрямованістю на інтелектуальний розвиток особистості. На сучасному етапі увага спрямована на вивчення психологічної готовності молодших школярів до навчання, їх базового рівня розумових здібностей, якісні характеристики якого мають непересічне значення для ефективної організації навчальної діяльності.

Розумова активність учнів виявляється в її прагненні виконувати різноманітні розумові дії: сприймати нові предмети, запам'ятовувати і переказувати вірші, ставити різні запитання, засвоювати нові слова і вирази тощо. Наявність розумової активності можна визначити не тільки завдяки проявам учня, що пов'язані з його бажанням виконувати розумові дії (інтелектуальна ініціатива), але й за уміннями доводити розпочату розумову роботу до успішного завершення (настійливість).

Вивчення проблем оптимізації навчальної діяльності молодших школярів стали предметом наукових зацікавлень Н.Бібік, В.Бондаря, М.Богдановича, І.Бутузова Л.Варзацької, М.Вашуленка, О.Савченко, С.Логачевської, Л.Коломійченко, І.Шапошнікової та ін., в роботах яких наголошується на необхідності підвищення ефективності процесуального аспекту цього процесу.

Зміст діагностики базувався на психологічних характеристиках учня – навченості (наявний запас знань, навчальні дії, уміння та навички) та навчанні – розвиненості інтелекту в цілому (володіння мислительними операціями – аналіз, синтез виділення суттєвого тощо, виконання завдань в розумовому плані, вміння переходити від абстрактного до конкретного і навпаки, самостійно виявляти проблему тощо (Б.Ананьєв, З.Калмикова, Н.Менчинська).

Навченість і навчання оцінюються на основі проведення розумових текстів (методика Л.Фридмана [3]). За соціально-психологічний норматив тестів обрано повний набір завдань, які учні повинні виконати за визначений проміжок часу за відсутності будь-якої допомоги з боку вчителя чи однокласників. Такий підхід відповідає вимогам, які висуваються до психолого-діагностичних методик. Розглянемо суть і основний зміст кожного з них.

Спостережливість. Для встановлення рівня розвитку спостережливості застосовуються такі методики:

1. Учні на 1-2 хвилини показували малюнок, нескладний за сюжетом, але із значною кількістю різних деталей. Після цього пропонувалося на аркуші паперу описати цей малюнок з усіма подробицями, які вони помітили.

2. Демонструвалися дві однакові за сюжетом картини, які розрізнялися між собою лише за 10 дрібними деталями. Демонстрація тривала протягом 6-10 секунд. Потім перед учнями ставилося завдання: перерахувати (письмово) всі відмінності, які вони помітили.

Інший важливий компонент психологічної готовності до навчання – наявність у молодшого школяра елементарних передумов до формування навичок саморегуляції навчальної діяльності. Суть навичок полягає в тому, що учень, одержавши завдання, поперше намагається усвідомити його, зрозуміти зміст мети і вибудувати цю мету у власній

уяві; по-друге, він прагне спланувати дії, які йому необхідно здійснити; і, по третє, – виявляє прагнення контролювати цей процес і результати відповідно до вказівок учителя (тобто орієнтується на пред'явленій зразок виконання дії, на продукт, що є результатом цих дій і т.п.). З цього випливає, що за своїм змістом компоненти навчальної саморегуляції багато в чому співпадають з визначенням суті й особливостей загальнонавчальних умінь і навичок.

Наступний показник, який визначає ступінь психологічної готовності учнів до навчальної діяльності, – короткочасна пам'ять. Ця здібність виявляється у виконанні різних дій на сприйняття з наступним відтворенням невеликої за обсягом інформації, яка необхідна для виконання певного завдання. Цей показник безпосередньо пов'язаний з іншою розумовою здібністю – робити елементарні висновки, розмірковувати.

Увага. Крім систематичних спостережень за діяльністю учнів для діагностики цієї особистісної якості застосовувалися такі методики.

Коректурна проба. Заздалегідь заготовлялися бланки (відповідно до кількості учнів). Бланк являв собою аркуш паперу, на якому було надруковано в довільному порядку 25 рядків букв або цифр по 15-20 знаків у кожному рядку. Кожний знак повторювався приблизно 3-4 рази.

Учні одержували таку інструкцію: давайте проведемо змагання, хто краще працює. Я зараз роздам вам аркуші паперу, на яких за моїм сигналом ви маєте закреслити, починаючи з першого рядка, букви “к” і “о”, які там зустрічаються (або цифри, наприклад, 3 і 7). Пара знаків обиралася довільно. Після того, як я скажу “стоп”, ви повинні припинити роботу і віддати мені свої аркуші. Робота тривала протягом 3-5 хвилин.

Після цього в кожному з бланків визначали:

- а) кількість рядків, які встиг проглянути учень;
- б) кількість помилок, допущених у кожному рядку, тобто чи пропустив (не закреслив) вказаний знак або закреслив знак, який не називався;
- в) як змінюється кількість помилок у рядках згори донизу.

Кількість рядків, які учень встиг переглянути (опрацювати), характеризувала концентрацію його уваги. Зміна кількості допущених помилок у різних рядках, особливо збільшення або різке коливання їх кількості протягом роботи, характеризувало стійкість або, навпаки, нестійкість уваги.

Вивчення особливостей пам'яті також передбачало з'ясування таких питань:

Учень:

- 1) запам'ятовує будь-які дії тоді, коли протягом певного часу спостерігає за ними;
  - швидко розрізняє кольори і відтінки, числа і букви, знаки, символи;
  - може розпізнавати логотипи, емблеми, символи, які часто зустрічаються.
- 2) має добрий словарний запас, який постійно розширює;
  - швидко запам'ятовує вірші, пісні;
  - любить запитувати і відповідати на запитання.
- 3) наслідує дії, які бачить;
  - найкраще запам'ятовує те, що спробував зробити самостійно;
  - найбільшу увагу виявляє тоді, коли може відігравати активну роль.

Швидкість перебігу мислення. На дошці записувалися стовпчики слів, у яких були пропущені літери. За командою вчителя молодші школярі починали записувати ті слова, які вони зуміли скласти, заповнюючи пропуски.

Пр – со
к – са
тан – к
р – чка

кр – н – ця
с – лд – т
ц – б – ля
з – ш – т

к – р – ва
к – в – ра
б – б – ся
п – м – д – р

к – л – д – зь
к – п – с – а
к – р – б – а
п – р – ся

У першому прикладі суттєвими ознаками були: вода, береги; у другому – ніжки, має плоске покриття. Всі інші несуттєві.

Необхідність застосування різних форм навчальної діяльності не викликає у більшості дидактів жодних сумнівів. Вона знайшла обґрунтування в роботах Ю.Бабанського, М.Виноградової, А.Границької, К.Кирилової, І.Первіна, М.Скаткіна. Деякі варіанти поєднання форм навчальної діяльності набули висвітлення в працях А.Аношкіна, В.Вихрущ, Е.Голанта, В.Дьяченка, М.Єфимової, В.Котова, Г.Самохвалової.

Вивчаючи питання поділу учнів класу на малі групи (організація групової форми навчальної діяльності), ми виходили з того, що такі групи мають формуватися з дотриманням таким умов:

- 1) психологічної сумісності членів групи;
- 2) урахування рівнів навчальних можливостей членів групи.

Такий підхід, на нашу думку, забезпечує дієвість та ефективність групової діяльності. Перша з них може бути задоволена добровільним вибором кожного учня, його бажанням навчатися разом з обраними ним однокласниками. Друга умова потребує від учителя знання реальних навчальних можливостей учнів класу (на що спрямовувався попередній етап дослідної роботи).

У цьому контексті заслуговує на увагу досвід учителів 1-4 класів ЗОШ І-ІІІ ступенів м.Ватутіно. Так, вчителька К.Шишман у своїй роботі поєднує різні форми роботи, надаючи перевагу груповим. Діти об'єднуються в гетерогенні групи, при цьому в кожній з них обов'язково є учень з високим рівнем навчальних можливостей – консультант, лідер, а учні з низьким рівнем рівномірно розподіляються по всіх групах. В обов'язки консультанта входить систематичне консультування інших членів групи, оцінювання їхніх відповідей. Робота проводиться за спеціальними картками.

Інші вчителі цієї ж школи також упроваджують групові форми роботи, але за дещо іншим принципом. Наприклад, створюються групи, кожна з яких працює над виконання однотипних або диференційованих завдань. Має місце і робота парами. В останньому випадку один з партнерів також виступає в ролі консультанта.

На жаль, такі підходи до організації навчальної діяльності, загалом вони характеризуються епізодичністю, найчастіше слугують для перевірки знань усіх учнів за обмежений проміжок часу, хоч зустрічалися і випадки введення означених форм для урізноманітнення видів роботи на уроці та стимулювання інтересу учнів до навчальної діяльності.

Не всі вчителі добре розуміють суть групових форм роботи. Досить часто груповою називають таку організацію навчальної діяльності, при якій учні поділяються на невеликі групи, а потім індивідуально працюють над виконанням завдань. До основних недоліків групової роботи, що й зумовлює ігнорування її, невикористання вчителі відносять: неможливість здійснювати контроль над усім класом; об'єднання в групи надає учням можливість розмовляти на теми, що не пов'язані з уроком; працюючи в групах учні закріплюють не тільки свої, а й чужі помилки, які вчитель не має змоги виправити; неможливість водночас стежити за роботою всіх груп; прагнення значної кількості учнів працювати самостійно.

Залучення молодших школярів до роботи в групах можливе за наявності певного рівня сформованості умінь діяти разом, позитивного ставлення до навчання, оволодіння елементарними спеціальними вміннями з конкретного предмету. Тому в процесі вивчення сучасного стану використання групових та індивідуальних форм роботи передбачалося виявлення готовності дітей до такої діяльності. З цією метою використовувалася сукупність діагностичних завдань, спрямованих на вивчення сформованості предметних і загальнонавчальних умінь. Результати виконання цих завдань доповнювалися спостереженнями і бесідами з учнями, вчителями, що дало додатковий матеріал для виявлення ставлення дітей до процесу групової та індивідуальної роботи.

Для того, щоб визначити, наскільки наявність конкретних індивідуальних умінь і навичок забезпечує включення дітей до спільної роботи, вивчалися їхні можливості на основі виконання певних завдань.

Індивідуалізація навчання забезпечується проведенням самостійної роботи за варіантами або диференційованими завданнями.

При визначенні вмінь працювати спільно (в парі чи групі) проводилися спостереження за тим, як учні сприймають спільне завдання, які ставлять запитання вчителю, як спілкуються один з одним, хто виявляє ініціативу, а хто залишається простим виконавцем, як співвідносяться вміння все робити самостійно з необхідністю співпрацювати з іншими дітьми; чому надають перевагу – роботі в парі, групі з 3-5 учасників чи самостійному виконанню завдання.

Перебуваючи в оточенні однокласників, діти по-різному себе проявляють: навіть у групі продовжують залишатися одинаками; не люблять, коли до них доторкаються і тому намагаються вибратися з натовпу; спочатку спостерігають і лише потім включаються у гру, у спільну діяльність.

Інші ж учні, навпаки, легко вступають у спілкування; можуть взяти на себе функції ведучого, лідера; під час діяльності, яка передбачає прояв уяви, фантазії, поводяться активно, почувуються впевнено.

Є надзвичайно комунікабельні школярі, які із задоволенням включаються в спільні з іншими людьми дії. Під час спілкування часто жестикулюють, виражають свої почуття за допомогою міміки.

Щодо становища у групі, можна виділити дітей, які люблять займатися індивідуальною роботою; надають перевагу не стільки участі в обговоренні, скільки спостереженням за іншими дітьми; потребують певного часу, щоб ознайомитися з новою ситуацією і зрозуміти її. Поряд із цим, деякі учні прагнуть бути в центрі уваги; груповим заняттям надають перевагу перед індивідуальними; уважні, дотримуються вказівок дорослих і однолітків.

Зустрічаються учні, яким характерна активність у групових діях, але вони нервують і почувуються не зовсім зручно за партою; іноді відчують утруднення в концентрації уваги на певному предметі (завданні), відволікаються, бувають неуважними.

Спираючись на роботи Ю.Бабанського, М.Скаткіна, Л.Занкова, І.Огороднікова, Г.Щукіної, В.Давидова, М.Махмутова, Н.Тализіної, В.Беспалько, І.Чередова, в яких знайшли відображення ідеї оптимізації як окремих компонентів процесу навчання, так і щодо навчально-виховного процесу в цілому, критеріями оптимального застосування групових та індивідуальних форм з метою забезпечення розумового розвитку молодших школярів було визначено: ефективність вирішення завдань навчання і розвитку; час, витрачений для цього; рівень розумового розвитку молодших школярів. Оптимальною виявиться та форма, яка забезпечить найкращі передумови для навчання та інтелектуального розвитку учнів. Критерій ефективності навчання – відсоток абсолютної успішності виконання контрольних зрізів по предметах.

Не заперечуючи того вагомого внеску сучасної дидактики у розв'язання проблеми, ми зробили спробу проаналізувати її стан у практиці роботи школи, визначити можливі напрями її реалізації для розумового розвитку молодших школярів.

Отже, молодші школярі характеризуються різними рівнями розумового розвитку, і це дозволило поділити їх на три типологічні групи. Причина цього (різних рівнів розумового розвитку), на нашу думку, полягає в недостатній увазі вчителів до активізації навчальної діяльності, домінування фронтальної її форми, суб'єктивного розподілу самостійних та диференційованих завдань.

Навчання може позитивно впливати на розумовий розвиток молодших школярів тільки за умов, коли воно буде сплановано і реалізовано як дослідницька діяльність самих учнів. Досягти цього можливо перетворенням його на особистісно значущу подію. Тобто,

навчальний процес не повинен зводитися лише до засвоєння готових правил і визначень, а бути процесом “здобування знань”, коли школярі виступають у ролі їх активних творців і дослідників. На основі цього було зроблено висновок про необхідність введення роботи, яка базувалась би на постановці й розв’язуванні творчих завдань через кооперацію дітей, розширення та поглиблення їхньої самостійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібік Н.М., Коваль Н.С. Я і Україна: Віконечко: Підручник для 1 класу загальноосвітньої школи. – К.: А.С.К., 2002. – 119 с.
2. Занков Л.В. Наглядность и активизация учащихся в обучении. – М.: Учпедгиз, 1960. – 125 с.
3. Фридман Л.М. Изучение процесса личностного развития ученика. – Москва-Воронеж: НПО “МОДЕК”, 1998. – 56 с.

Потапова Н.И.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

В статье анализируется состояние проблемы в практике работы общеобразовательной школы, определены направления ее реализации для умственного развития младших школьников. Рассматриваются особенности умственного развития детей младшего школьного возраста и об их учете в организации учебной деятельности.

Ключевые слова: индивидуальные и групповые формы учебной деятельности, интеллектуальное развитие личности, младшие школьники, развивающее обучение.

Potapova N.I.

THE DIDACTIC BASES OF FORMATION OF JUNIOR PUPILS' EDUCATIONAL ACTIVITY

The article deals with the analysis of the problem in practice of secondary school. It was defined the possible approaches of its realization of mental development of junior pupils. The peculiarities of mental development of primary schoolchildren and the necessity to take these peculiarities into account during the organization of educational activity.

Key words: the individual and group forms of training, person's intellectual development, junior pupils, developing training.

УДК 371.3:811.161.2

Сміліченко Я.Б.

ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ І НАСТУПНІСТЬ У ВИРОБЛЕННІ АУДІАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ У ШКОЛАХ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

У статті розглянуто поняття аудіювання, перспективність і наступність у навчанні аудіювання, проаналізовано можливості учнів шкіл з російською мовою навчання сприймати текст українською мовою і відтворювати його зміст, роль аудіювання у підготовці школярів до вивчення курсу “Риторика”

Ключові слова: аудіювання, слухання, сприймання інформації, мовленнєві можливості, перспективність, наступність, риторика.

Мовна освіта, починаючи з родини і закінчуючи професійною, спеціальною освітою, має бути орієнтована на виховання мовної особистості, на природне бажання повернутися в щоденному побутовому спілкуванні до призабутих родинних традицій, на створення українського середовища в усіх сферах суспільного життя, на прагнення удосконалити висококультурне інтелігентне спілкування літературною мовою.

Дуже часто ми звертаємось до дітей з такими питаннями: “Чому ти мене не слухаєш?”, “Як ти міг не чути поясень?”, “Чим ти слухав?”. І це не дивно, бо слухання і